

פרק תשיעי

מעמדה של ממשלת ישראל על פי התורה**א. פתיחה**

רועי עלה לאוטובוס בקריית שמונה בדרכו הביתה, ליציאה אחרי שלושה שבועות של מלחמה. בעיניו העייפות הוא חיפש מקום לשבת, ומצא אותו בירכתי האוטובוס, ליד איש מבוגר. כאשר התיישב שאל אותו שכנו לספסל: "איפה אתה משרת?". רועי השיב: "במטולה". "קשה?" שאל השכן. "קשה, אבל מחזיקים מעמד. זו מלחמת מצווה, ולמצווה יש כוח משלה." השכן לא ויתר: "על איזו מצווה אתה מדבר, הרי בשביל מלחמת מצווה צריך מלך, ואין שום מלך באופק!" רועי העיף מלמל "תן לי לישון על זה כמה שעות", ונרדם מיד.

בפרק הראשון למדנו כי הסמכות להחליט על יציאה למלחמה נמצאת בידי מלך ישראל. על רקע זה עולה השאלה האם מדינת ישראל הדמוקרטית מחזיקה בסמכויות מלך ישראל? האם מדינת ישראל יכולה להורות על גיוס חובה למלחמת מצווה של עזרת ישראל מיד צר (מלחמת הגנה)? שאלות אלה התעוררו ערב הקמת מדינת ישראל. לאחר כמעט אלפיים שנים ללא ריבונות יהודית וללא מסורת פסיקה בסוגיות אלה, נדרשו פוסקי ההלכה להכריע בשאלות אלה.

ב. מי מחזיק בסמכויות המלך כשאינ מלך

מי שפרץ את הדרך של העיסוק בשאלות אלו, והצליח לגשר על פער של אלפיים שנים, היה הראי"ה קוק, הרב הראשי הראשון לארץ ישראל, שעוד לפני הקמת המדינה עסק בכך. הרב קוק נשאל מה היה מקור הסמכות לניהול מלחמה של החשמונאים שלא היו מלכים. הרב קוק השיב בשלוש תשובות ארוכות, מהן נצטט משפט קצר ותמציתי. קראו אותו והשיבו על השאלות הבאות.

נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם גם כן מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכיות של המשפטים ליד האומה בכללה.
הראי"ה קוק, שו"ת משפט כהן, סימן קמד

- 1) לדברי הרב קוק, מי מחזיק בסמכויות מלך ישראל על פי ההלכה כאשר אין מלך?
- 2) הרב קוק השתמש במילה "חוזרים" – מה ניתן ללמוד מכך על מקור הסמכויות של המלך? מי נותן למלך מלכתחילה את סמכותו?
- 3) האם בדברי הרב קוק יש מקור לתפיסה דמוקרטית יהודית? הסבירו.

מיד אחרי החלטת האו"ם על תוכנית החלוקה ועל הקמת מדינת ישראל החלו קרבות דמים בין היישוב היהודי בארץ ישראל לבין הערבים. קרבות אלה נמשכו חצי שנה עד להקמת המדינה, ואז פלשו צבאות ערב לארץ. באותה חצי שנה נשאל הרב הראשי באותם ימים, הראי"ה הרצוג על ידי חברי תנועת "עזרא" שאלות הלכתיות על חילול שבת שנדרש לצורך הלחימה, ובכלל זה, האם פעולת התקפה מותרת בשבת, הרי היא לא נועדה להציל מפיקוח נפש, אלא לתקוף את האויב?

למדו את תשובת הרב הרצוג לשואל והשיבו על השאלות.

לדעתי יש למאבק זה דין של מלחמת מצווה, כמו שביארתי. ואם כי מלחמת מצווה צריך שתוכרז על פי המלך, ואין לנו מלך. אבל הציבור כולו, או רובו, כפי שביאר כבר קודמי הגאון זצוק"ל (=זכר צדיק וקדוש לברכה, הראי"ה קוק) בשו"ת משפט כהן (סימן קמ"ד אות ט"ו א') יש לו סמכות של מלך ישראל. והרי גיוס זה הוכרז מטעם הרוב הגדול של הישוב בארץ ישראל שהוא בבחינת כל קהל ישראל.

הריא"ה הרצוג, פסקים וכתבים, אורח חיים, סימן מח

4 לדעת הרב הרצוג, מה מעמדה ההלכתי של הלחימה בחצי השנה שלפני הקמת המדינה?

5 מי החזיק בסמכויות מלך ישראל במצב שהיה באותה חצי שנה?

ג. מי מחזיק בסמכויות המלך במדינת ישראל?

לאחר הקמת המדינה, והסדרת מוסדותיה נקבע כי במדינת ישראל יהיה משטר פרלמנטרי, ולא נשיאותי, וסמכות הפיקוד על הצבא תהיה בידי הממשלה שנבחרת על ידי הכנסת. **הרב שאול ישראלי** נדרש לשאלה האם ניתן להפקיד את סמכויות המלך בידי קבוצה של אנשים במקום בידי אדם יחיד. עיינו בתשובתו והשיבו על השאלות.

ונמצאים אנו למדים מזה, שסמכות המלכות שנבנית (=שמבוססת)... על הסכמת העם, יכולה להמסר גם לכמה אנשים יחד, ולא דוקא למלך או שופט. וזה גם מובן מסברא, כיון שהכל מכח הסכמת העם מה הבדל אם הסכימו על יחיד או על רבים? אדרבא יש להעדיף את שלטון הרבים מיחיד.

הרב ישראלי, עמוד הימיני, סימן ט, אות יב

6 מדוע לדעת הרב ישראלי יש לממשלת ישראל סמכות של מלך ישראל למרות שהיא כוללת כמה אנשים ולא אדם יחיד?

7 לדעת הרב ישראלי, האם עדיף מינוי אדם יחיד שיחזיק בידיו סמכויות שלטון או שעדיף למנות קבוצת אנשים לכך? נסו להסביר את דעתו של הרב ישראלי.

ד. הסמכות להורות על סיכון לוחמים בקרב

אחד מהעקרונות היסודיים בתורה הוא שאסור לאדם להקריב את חייו כדי להציל אדם אחר. עיקרון זה עולה מדברי הגמרא הבאים. עיינו בהם והשיבו על השאלות.

שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון (=כלי) של מים, אם שותין שניהם - מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב.

דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: "וחי אחיך עמך" - חייך קודמים לחיי חבריך.

בבא מציעא, סב ע"א

8 מהו המקרה בו עוסקת הגמרא?

9 מהי דעת בן פטורא?

10 מהי דעת רבי עקיבא, ומה המקור שלו?

על רקע דברים אלה נדרשו פוסקי ההלכה לשאלה, האם מותר לסכן חיי לוחמים בקרב כדי להציל אזרחים וחיילים, ולנצח. עיינו בדברי הרב אליעזר וולדינברג, דיין בית הדין הרבני הגדול, והשיבו על השאלות.

מסתבר לומר שגם הכלל של: וחי אחיך עמך, שדורשים חייך קודמים, גם כן לא חל במלחמה. אלא כל אנשי המלחמה, כאיש אחד, מחויבים למסור כל אחד ואחד את נפשו בעד הצלת חייו של משנהו. וגם דבר זה נכנס גם כן בכללי הלכות צבור, ובגדר הנהגת המדינה ותקנתה.

הרב וולדינברג, שו"ת ציץ אליעזר, חלק יג, סימן ק

11 מתי לא חל הכלל "וחי אחיך עמך", על פיו אין לסכן אדם אחד עבור הצלת חברו?

ה. הסמכות לפקוד על מבצע לחילוץ חטופים: מבצע יונתן

שאלת סמכות ממשלת ישראל עלתה שוב סביב מבצע יונתן (אנטבה).

הרקע למבצע יונתן היה חטיפת מטוס של חברת אייר פראנס על ידי מחבלים גרמנים וערבים לאנטבה שבאוגנדה. המחבלים שחררו את הנוסעים שאינם יהודים, והשאירו כבני ערובה את היהודים, ואת קברניט המטוס שהתנדב להישאר. המחבלים דרשו שחרור של מחבלים הכלואים בישראל ובמדינות נוספות בעולם.

במוצאי שבת, ו' בתמוז תשל"ו (04.07.1976) יצאו לוחמים של סיירת מטכ"ל, צנחנים וגולני בארבעה מטוסי הרקולס למבצע חילוץ. לאחר טיסה ארוכה במזג אוויר קשה, המטוסים נחתו באנטבה בהפתעה. הלוחמים השתלטו על שדה התעופה, ועל הבניין בו הוחזקו החטופים, ושחררו אותם. במהלך המבצע נפל בקרב מפקד סיירת מטכ"ל, סא"ל יוני נתניהו, על שמו נקרא המבצע בדיעבד "מבצע יונתן", ואחד החטופים, ז'אן ז'אק מימוני, שנהרג בטעות מאש כוח החילוץ.

ההחלטה על המבצע הייתה כרוכה בהתלבטויות קשות, כיוון שהיה חשש שהמבצע ייכשל וכוח החילוץ יילכד באוגנדה. ראש הממשלה דאז, מר יצחק רבין, התייעץ עם הראשון לציון הרב עובדיה יוסף שתמך במבצע. אולם, בגלל הסיכונים הכין מר רבין מכתב התפטרות למקרה של כישלון.

לאחר הצלחת המבצע פרסם הרב עובדיה יוסף תשובה הלכתית מפורטת. בתשובתו הוא נדרש לשאלה הבאה: על פי ההלכה (מסכת בבא מציעא סב ע"א, "חייך קודמין") אסור לאדם להקריב את חייו כדי להציל חיים של אדם אחר. אם כן, מה ההצדקה לסכן את הכוח המחלץ כדי להציל את החטופים? בתשובתו, הסתמך הרב עובדיה יוסף על דברי הראי"ה קוק שלמדנו. קראו את הדברים והשיבו על השאלות.

ולפי מה שכתב (=הראי"ה קוק) בשו"ת משפט כהן (סי' קמג) נראה שהסכמת הצבור לבחירת ממשלה, יש לה דין מלכות... ומכל שכן שאין איסור בזה אם נהרגים בשעת מלחמה להציל החטופים, דהוי מלחמת מצוה.

הרב יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק י, חושן משפט, סימן ו

12) מי מחזיק בסמכויות מלך ישראל להורות על יציאה למלחמה?

13) מהו מעמדו ההלכתי של מבצע חילוץ חטופים?

14) האם העובדה שבדיעבד חלק מהמחלצים והחטופים נהרגו בקרב, מהווה סיבה לאסור את המבצע? נמקו.

ו. סיכום

על פי ההלכה, מלך ישראל הוא המפקד העליון של הצבא, והוא המוסמך להוציא חיילים למלחמת מצווה. הראי"ה קוק חידש עוד לפני הקמת המדינה שבאשר אין מלך, הסמכויות שלו חוזרות אל העם. בעקבותיו כתבו פוסקי ההלכה שהעם יכול להעניק את הסמכות לפקד על הצבא ליחיד או לקבוצה. בפועל, במדינת ישראל, ממשלת ישראל היא המפקד העליון של הצבא, ופוסקי ההלכה כתבו שיש תוקף הלכתי לסמכות זו.

בדרך כלל אסור לאדם להקריב את חייו כדי להציל אדם אחר, אולם, במלחמה הדבר מותר. על פי זה כתבו פוסקי ההלכה שממשלת ישראל רשאית להורות על ביצוע מבצעים לחילוץ חטופים, אף שהם כרוכים בסיכון חיי המחלצים והחטופים.

